

Kedyw – elitarne oddziały Armii Krajowej

27 maja 2013

22 stycznia 1943 r., powołano do życia Kierownictwo Dywersji Armii Krajowej, znane szerzej jako Kedyw. Okryło się ono chwałą dzięki szeregowi brawurowych akcji wykonanych przez najbardziej elitarne oddziały armii podziemnej...

GENEZA – ZANIM POWSTAŁ KEDYW

Po klęsce 1939 r. na terytorium okupowanej Polski powstała rozbudowana konspiracja podlegająca legalnym władzom Rzeczypospolitej: Służba Zwycięstwu Polski. Niedługo później przekształcono ją wpierw w Związek Walki Zbrojnej (ZWZ) a potem w Armię Krajową. Celem istnienia tych organizacji było przeprowadzenie powstania powszechnego na ziemiach polskich w dogodnym do tego momencie. Dla AK dywersja i sabotaż stanowiła element tzw. walki bieżącej, czyli wszelkich tych działań skierowanych przeciwko okupantom, które nie były bezpośrednio związane z przygotowaniami do powstania.

W okresie od października 1939 r. do kwietnia 1940 r. dywersja była prowadzona w sposób doraźny. Sytuacja uległa zmianie w kwietniu 1940 r. kiedy to z rozkazu komendanta ZWZ płk. Stefana Roweckiego „Grota”, powołano do życia Związek Odwetu (ZO). W tym okresie dywersję starano się prowadzić tak, aby akty sabotażu i dywersji nie mogły być kojarzone z armią podziemną. Dla przykładu, najsłynniejszą akcją Związku Odwetu, akcją „Wieniec” – czyli uderzenie w infrastrukturę kolejową w rejonie Warszawy z października 1942 r., początkowo planowano synchronizować z sowieckim nalotem na Warszawę. Zakładano, że uda się w ten sposób stworzyć pozory, że akcja była dziełem sowieckich dywersantów.

Kolejną organizacją dywersyjną utworzoną przez ZWZ AK był „Wachlarz”. Został on stworzony latem 1941 r. w związku z

wybuchem wojny niemiecko-radzieckiej. Celem jego powołania było prowadzenie akcji dywersyjnej na szlakach zaopatrzeniowych armii niemieckiej walczącej w ZSRR oraz organizowanie osłony dla planowanego powstania. Jak widać jeszcze przed utworzeniem Kedywu, ZWZ AK prowadziło szeroko zakrojoną akcję sabotażowo-dywersyjną.

W drugiej połowie 1942 r. sytuacja wojenna wymusiła na dowództwie AK wzmożenie akcji dywersyjnej. Aby podołać nowej sytuacji, pod koniec 1942 r. utworzono Kierownictwo Walki Konspiracyjnej (KWK), przekształcone później w Kierownictwo Walki Podziemnej. KWK miało koordynować kierunki działania w walce bieżącej, skupiając pod swoimi auspicjami struktury AK zajmujące się kontrwywiadem, propagandą i dywersją.

POWSTANIE I ZADYMA

Kedyw powołano do życia rozkazem komendanta głównego Armii Krajowej z 22 stycznia 1943 r. Rozkaz gen. Stefana Roweckiego „Grota” ustanawiał komórki Kedywu na szczeblu Komendy Głównej (KG) oraz Okręgów AK – tworzone je przede wszystkim na bazie kadr Związku Odwetu i „Wachlarza”. Siły te wzmocniono innymi oddziałami, z których część dotychczas nie brała udziału w akcjach dywersyjnych. Faktycznie jednak prace organizacyjne trwały już od listopada 1942 r., kiedy to zaczęto tworzyć odpowiednie struktury przy komendach okręgów i obszarów AK. Kedyw dysponował własną, odrębną siecią łączności, co miało zabezpieczyć inne struktury ZWZ AK na wypadek wsypy w Kedywie.

Wraz z powstaniem Kedywu zmieniło się podejście AK do dywersji. Akcje te miały zostać zintensyfikowane i prowadzone w sposób jawny, „pod szyldem” AK. Jak wspominał komendant główny AK, gen. Tadeusz Komorowski „Bór”: Wiadomości o naszych akcjach odwetowych [dywersyjnych – G.R.] podawała prasa podziemna. Gestapo zawsze otrzymywało pocztą jeden egzemplarz takiego numeru.

Do zadań Kedywu należało:

- planowanie i realizacja akcji dywersyjnych i sabotażowych,
- studia nad metodami i sposobami organizowania akcji dywersyjnych, sabotażowych i partyzanckich, opracowywanie oraz wydawanie wytycznych i instrukcji,
- szkolenie dowódców zespołów i patroli dywersyjnych oraz instruktorów technicznych (w okresie do lipca 1944 r. kursy dywersyjne organizowane przez Kedyw KG ukończyło 1200 słuchaczy!),
- badanie i opiniowanie materiałów, sprzętu i pomysłów w zakresie akcji sabotażowo-dywersyjnej,
- organizowanie oddziałów partyzanckich,
- centralna produkcja środków walki sabotażowo-dywersyjnej (głównie granatów i zapalników).

KADRA

Działalność dywersyjna wymagała wykształcenia w oddziałach konspiracyjnych specyficznych metod walki oraz obsadzenia ich specjalnie przeszkoloną, doborową kadrą oficerską. W tym celu przerzucano do Polski z Anglii specjalnie przeszkolonych oficerów Polskich Sił Zbrojnych – cichociemnych. Oficerowie ci przechodzili wyczerpujące i wszechstronne wyszkolenie (m.in. 27 ukończyło kurs wyrabiania materiałów wybuchowych domowymi sposobami). O elitarności programu szkolenia cichociemnych niech świadczy choć fakt, że na 2413 kandydatów na cichociemnych, szkolenie ukończyło i zostało zrzuconych do Polski jedynie 316 osób. Nic więc dziwnego, że to właśnie takich patronów obrała sobie jedna z najlepszych na świecie jednostek specjalnych – Jednostka Wojskowa „Grom”. Po szkoleniu cichociemni byli przerzucani drogą lotniczą do Polski i otrzymywali przydziały w AK na różnych odcinkach walki (m.in. wywiad, łączność, dywersja). 27 skoczków trafiło do Kedywu z „Wachlarza”, a 6 cichociemnych ze Związku Odwetu. Przydział do Kedywu otrzymało także kolejnych 113 skoczków (z

czego 20 bezpośredni do oddziałów partyzanckich). Oznacza to, że z 316 cichociemnych blisko połowa, bo aż 146, działała w Kierownictwie Dywersji. Cichociemni udowodnili swoje wysokie kwalifikacje nie tylko z bronią w ręku – stanowili oni znakomitą kadrę instruktorską szkoląc żołnierzy AK.

Niezwykle wartościową część kadry Kedywu stanowili harcerze z Szarych Szeregów. Któż z nas nie zna bohaterów „Kamieni na szaniec” Aleksandra Kamińskiego, którzy działali m.in. w Kedywie – Janka Bytnara „Rudego” czy Tadeusza Zawdzkiego „Zośki”? Udział harcerzy w Kedywie był szczególnie znaczący w Okręgu Warszawskim oraz w oddziałach Kedywu KG AK. Na bazie Grup Szturmowych Szarych Szeregów utworzono m.in. bataliony „Zośka” oraz „Parasol”, wchodzące w skład powstańczego Zgrupowania „Radosław”.

W Polsce dywersja skierowana była głównie przeciw transportom kolejowym zmierzającym na front wschodni. Z tego względu Kedyw przywiązywał szczególną wagę do tworzenia oddziałów dywersyjnych i wywiadowczych złożonych z kolejarzy. Formacje takie zorganizowano na terenie kilku okręgów, m.in. Obszaru Warszawskiego, Okręgu Lublin i Kraków.

W 1943 r. w tych rejonach kraju w których warunki na to pozwalały, AK utworzyła oddziały partyzanckie. Oficerowie Kedywu w wielu okręgach byli inicjatorami oraz dowódcami takich grup. Wedle ocen badaczy stan liczebny wszystkich oddziałów partyzanckich AK w sierpniu 1943 r. wynosił 2 tys. ludzi. Oddziały partyzanckie tworzone często z tzw. „spalonych” członków konspiracji – ludzi którzy musieli ukrywać w obawie przed aresztowaniem.

Nie jesteśmy dziś w stanie podać dokładnej liczby żołnierzy AK działających w Kedywie. Siły Kedywu Okręgu Warszawskiego szacowane są na 750-800 ludzi, lecz w większości okręgów i obszarów stany osobowe były skromniejsze. Jednak mimo tego należy przypuszczać, że Kedyw AK liczył w całym kraju ponad 3 tys. konspiratorów.

NIE TYLKO WARSZAWA

W świadomości historycznej społeczeństwa Kedyw łączony jest przede wszystkim z akcjami przeprowadzonymi w rejonie Warszawy. Były to jednak struktury które objęły swoim zasięgiem niemal całe terytorium przedwojennej Polski.

Na terenie Obszaru Warszawskiego AK (patrz mapa) prowadzono liczne akacje przeciw transportom kolejowym wroga oraz niemieckim urzędów pracy, utrudniając tym samym Niemcom wywożenie ludności Polskiej do pracy przymusowej. Na całym tym terenie, w niemal każdym obwodzie utworzono także oddziały lotne i partyzanckie.

W Okręgu AK Łódź rozwój Kedywu związany był z działalnością dwóch cichociemnych – por. Adama Trybusa „Gaj” i por. Artura Linowskiego „Karp”. W oparciu o siły Kedywu Okręgu zorganizowano pięć oddziałów partyzanckich – „Wicher”, „Burza”, „Grom”, „Błyskawica” i „Zryw”. Oddziały te stanowiły trzon 25 pułku piechoty AK, który brał udział w akcji „Burza”.

W Okręgu AK Radom-Kielce warunki naturalne szczególnie sprzyjały rozwijaniu partyzantki. Na terenie Okręgu działały łącznie 33 oddziały dywersyjne i partyzanckie AK, w tym legendarny oddział dowodzony przez cichociemnego por. Jana Piwnika „Ponurego”. Na przełomie 1943 i 1944 r. liczebność oddziałów partyzanckich wynosiła tutaj 650 ludzi. W trakcie akcji „Burza” wzrosła do pięciu tysięcy ludzi.

Teren Krakowa, za sprawą dużego nasycenia siłami niemieckimi, był dla odmiany szczególnie trudny w prowadzeniu działań dywersyjnych. Pomimo tego, w Okręgu AK Kraków prowadzono z powodzeniem akcje dywersyjne i sabotażowe, w tym m.in. rozbicie więzienia w Jaśle oraz akcję „Jula”. Oddziały Kedywu stanowiły również wartościowe kadry dla sformowanej w czasie akcji „Burza” 106 Dywizji Piechoty AK.

W Okręgu AK Lublin dywersja przybrała większe natężenie przede wszystkim w rejonie Puław i Lublina. Wsiedlenia na

Zamojszczyźnie zainicjowane jesienią 1942 r. sprawiły, że część oficerów skierowanych do rozwijania Kedywu na terenie Okręgu brała aktywny udział w walkach w obronie ludności polskiej oraz działalności oddziałów partyzanckich. Podobnie było na Wołyniu, gdzie rzezie ludności polskiej dokonywane przez nacjonalistów ukraińskich zmusiły do porzucenia akcji dywersyjnych na rzecz tworzenia samoobrony ludności polskiej.

Kedyw Okręgu Polesie, Nowogródek i Wilno wspierał głównie rozwijanie oddziałów partyzanckich. Na Polesiu udało się zorganizować 30 Dywizję Piechoty AK, natomiast oddziały partyzanckie z Nowogródzczyzny i Wileńszczyzny brały udział w wyzwaniu Wilna – operacji „Ostra Brama”. Konspiracja w Okręgach AK Wołyń, Polesie i Nowogródek była zaopatrywana w broń przez podlegającą pod Kedyw KG Centralę Zaopatrzenia Terenu. Z kadr tej ostatniej utworzono w okresie Powstania Warszawskiego batalion „Czata 49”.

Kedyw Obszaru Lwów, w skład którego wchodziły Okręg AK Lwów, Tarnopol i Stanisławów, działał w niekorzystnych warunkach, spowodowanych przede wszystkim aktywnością oddziałów nacjonalistów ukraińskich. Pomimo tego, prowadzono tam aktywne działania dywersyjne doprowadzając m.in. do wykolejenia pięćdziesięciu pięciu transportów kolejowych w samej tylko pierwszej połowie 1944 r.

Czyniono także starania zorganizowania Kedywu na terenie Obszaru Zachodniego (Okręg AK Pomorze oraz Poznań) i Okręgu AK Śląsk, czyli terenów Polski włączonych bezpośrednio do III Rzeszy. W wypadku Obszaru Zachodniego, nie udało się jednak przerzucić grup oficerów Kedywu.

W OGNIU WALKI

Oddziały podlegające Kierownictwu Dywersji mają na swoim koncie szereg brawurowych akcji. Oto kilka z nich:

Akcja „Arsenał” – uwolnienie więźniów przewożonych z al. Szucha na Pawiak, przeprowadzona 26 marca 1943 r. przez Grupy

Szturmowe Szarych Szeregów, podlegające Kedywowi. Jest to jedna z najbardziej znanych akcji polskiego Podziemia. Akcja została opisana w książkach Aleksandra Kamińskiego „Kamienie na Szaniec” oraz Stanisława Broniewskiego „Akcja pod Arsenalem”. W oparciu o te wydarzenia w 1977 r. nakręcony został również film w reżyserii Jana Łomnickiego pt. „Akcja pod Arsenalem”.

Akcja „Celestynów” – odbicie z pociągu czterdziestu dziewięciu więźniów wiezionych do obozu koncentracyjnego Auschwitz. Akcję przeprowadzono 20 maja 1943 r. przez oddział warszawskiego Kedywu.

Akcja pod Łęczną – zatrzymanie i ostrzelanie dwóch pociągów pośpiesznych na linii Warszawa Kraków przeprowadzona w nocy 2/3 lipca przez partyzantów ze zgrupowania por. Jana Piwnika „Ponurego”. W wyniku ataku zabito, bądź raniono pięćdziesięciu Niemców. W ramach represji za akcję partyzantów okupant spacyfikował wieś Michniów, stanowiącą jedną z baz zgrupowania. W odwecie „Ponury” na czele grupki swoich ludzi w nocy z 12 na 13 lipca 1943 r. zatrzymał kolejny pociąg pospieszny na linii Kraków-Warszawa. Partyzanci wdarli się do pociągu strzelając do każdego Niemca znajdującego się wewnątrz. W wyniku akcji zabito bądź raniono siedemdziesięciu Niemców.

Akcja „Pensjonat” – rozbicie więzienia w Jaśle, przeprowadzone przez oddziały Kedywu Podokręgu Rzeszów w nocy z 5 na 6 sierpnia 1943 r. Uwolniono wówczas ponad stu dwudziestu więźniów.

Akcja „Góral” – przejęcie transportu pieniędzy dokonane 12 sierpnia 1943 r. przez oddziały Kedywu w rejonie Placu Zamkowego w Warszawie. W wyniku akcji zdobyto ogromną wówczas sumę 100 mln złotych. Wybitny historyk Tomasz Strzembosz uznał ją za jedną z najlepiej przeprowadzonych akcji zbrojnych ruchu oporu w całej okupowanej Europie.

Podpalenie składu paliwa na ul. Gniewkowskiej – zniszczenie składu materiałów pędnych na warszawskiej Woli, przeprowadzone 31 lipca 1943 r. Akcja została wykonana przez oddział warszawskiego Kedywu pod dowództwem ppor. Stanisława Sosabowskiego „Stasinka”, syna gen. Stanisława Sosabowskiego, dowódcy Samodzielnej Brygady Spadochronowej.

Opanowanie Końskich – opanowanie miejscowości Końskie w czwartą rocznicę wybuchu wojny, w nocy z 31 sierpnia na 1 września 1943 r. przez oddział partyzancki cichociemnego, ppor. Waldemara Szwieca „Robot”. Oddział zlikwidował pięciu konfidentów i zaopatrzył się w lokalnych magazynach.

Akcja „Szymanów” – wykolejenie niemieckiego pociągu poprowadzone w nocy z 21/22 listopada 1943 r. pod Szymanowem na linii Warszawa Łowicz. W wyniku akcji zginęło, bądź odniosło rany stu Niemców.

Akcja „Taśma” – uderzenie w niemieckie posterunki graniczne w Generalnym Gubernatorstwie. W jej wyniku rozbito trzynaście posterunków granicznych. W ataku na posterunek graniczny w Sieczychach koło Wyszkowa w nocy z 20 na 21 sierpnia poległ ppor. Tadeusz Zawadzki „Zośka”.

Akcja „Główki” – zainicjowana jesienią 1943 r. akcja mająca na celu likwidację szefów aparatu okupacyjnego w Generalnym Gubernatorstwie, którym udowodniono zbrodnie na narodzie polskim. Armia Krajowa sporządziła listę stu nazwisk funkcjonariuszy niemieckich przeznaczonych do likwidacji. W ramach tej akcji dokonano m.in. zamachów na wysokiej rangi esesmanów – Franza Kutscherę oraz Wilhelma Koppe.

Akcja „Polowanie” – ostrzelanie samochodów niemieckich dygnitarzy wracających z polowania przeprowadzony 8 stycznia 1944 r. pod Warszawą. Nie udało się jednak zlikwidować żadnego z dygnitarzy. Akcję przeprowadzono w ramach akcji „Główki”. Kolejnego ataku na dygnitarzy niemieckich w ramach tej akcji dokonał krakowski Kedyw nocą z 29 na 30 stycznia 1944 r.

ostrzeliwujące koło Grodkowic pociąg w którym podróżował gubernator GG Hans Frank.

Akcja „Kutschera” – udany zamach na Franza Kutschere, wysokiego funkcjonariusza SS, przeprowadzony w dniu 1 lutego 1944 r. w Warszawie. Na podstawie przebiegu akcji „Kutschera” powstał polski film fabularny „Zamach” w reżyserii Jerzego Passendorfera z 1959 r.

Akcja „Koppe” – nieudany zamach na Wilhelma Koppe, wysokiej rangi dowódcę SS i Policji w Generalnym Gubernatorstwie. Akcja została przeprowadzona przez Oddział Dyspozycyjny KG AK „Parasol” w Krakowie 11 lipca 1944 r.

Akcja „Jula” – wysadzenie trzech mostów w rejonie Tyńczy, Rogoźna oraz Nowosielec na Podkarpaciu, przeprowadzona w dniach 5/6 i 8/9 kwietnia 1944 r. Miała na celu zademonstrowanie Brytyjczykom efektywności działań Armii Krajowej. W akcji brały udział oddziały Kedywu Podokręgu Rzeszów oraz minerzy z Batalionu „Zośka” Kedywu KG.

Akcja „Bielany” – zniszczenie niemieckich samolotów transportowych na lotnisku w warszawskich Bielanach przeprowadzone w nocy 3/4 maja 1944 r. W akcji wziął udział Oddział Dyspozycyjny Kedywu KG AK „Osjan”. W wyniku akcji zniszczono pięć samolotów i uszkodzono trzy kolejne.

Napad na Bank Emisyjny w Krakowie – przeprowadzony w dniu 6 grudnia 1944 r. przez krakowski Kedyw.

Podane powyżej akcje to tylko niewielki wycinek działań Kedywu. W okresie od 1 stycznia 1941 r. do 30 czerwca 1944 r. w wyniku walki bieżącej:

- wykolejono 732 oraz podpalono 443 transporty kolejowe,
- uszkodzono 6900 parowozów,
- wysadzono 38 mostów,

- zniszczono 4300 samochodów wojskowych,
- spalono 120 magazynów i 8 składów wojskowych,
- zniszczono 28 samolotów,
- uszkodzono 19 tys. wagonów kolejowych,
- Zniszczono 1100 cystern benzyny,
- wykonano 5700 zamachów na Niemców,
- wykonano ponad 25 tys. innych akcji i aktów sabotażu,

W okresie od stycznia do czerwca 1944 r. zlikwidowano także 769 agentów Gestapo – wielu z nich zostało zlikwidowanych przez oddziały Kedywu.

Różne przedsięwzięcia organizowane przez AK wymagały transportu samochodowego. Kedyw, zwłaszcza ten warszawski, wyspecjalizował się w kradzieżach niemieckich samochodów wojskowych. Doszło nawet do tego, że oddziałom Kedywu udało się ukraść z warsztatów remontowych niemiecki samochód pancerny (sic!). Na tym nie kończy się obszerna lista zadań do których angażowanych był Kedyw. Do zadań realizowanych przez te formacje należała także walki z bandytyzmem czy bimbrownictwem. Oddziały podlegające Kedywowi mają także na swoim koncie liczne ataki na posterunki żandarmerii, policji porządkowej oraz urzędy niemieckie. Żołnierze Kedywu brali również czynny udział w transportowaniu broni z zagrożonych magazynów i skrytek AK oraz w akcjach dozbrajania się kosztem oddziałów niemieckich.

Kierownictwo Dywersji AK było jedną z najbardziej aktywnych struktur AK, a powyższy tekst zarysował jedynie pokrótce wybrane aspekty jego niezwykle szeroko zakrojonej działalności. Kedyw był zapewne najlepiej zorganizowaną organizacją dywersyjną okupowanej Europy.

Autor: Grzegorz Rutkowski

Źródło: Histmag.org

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

BIBLIOGRAFIA

1. Armia Krajowa w dokumentach, t. 1: wrzesień 1939- czerwiec 1941, t. 3: czerwiec 1941-kwiecień 1943, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1990;
2. Wojciech Borzobohaty, Jodła. Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939-1945, wyd. 2, Warszawa 1988;
3. Tadeusz Bór- Komorowski, Armia Podziemna, wyd. 4, Londyn 1979;
4. Cezary Chlebowski, Wachlarz. Monografia wydzielonej organizacji dywersyjnej Armii Krajowej wrzesień 1941-marzec 1943, wyd. 3, Warszawa 1990;
5. Jan Gozdawa-Gołębiowski, Obszar Warszawskie Armii Krajowej. Studium wojskowe, Lublin 1992;
6. Marek Ney-Krawawicz, Armia Krajowa. Siły Zbrojne Polskiego Państwa Podziemnego, wyd. 2, Warszawa 2009;
7. Grzegorz Ostasz, Podziemna Armia. Podokręg AK Rzeszów, Rzeszów 2010;
8. Strzembosz Tomasz, Akcje zbrojne podziemnej Warszawy 1939-1944, wyd. 2, Warszawa 1983;
9. Jerzy Ślaski, Polska Walcząca, wyd. 2, Warszawa 1990;
10. Jędrzej Tucholski, Cichociemni, wyd. 3, Warszawa 1988;
11. Eugeniusz Wawrzyniak, Na rubieży Okręgu AK Łódź. Zarys dziejów Inspektoratu Rejonowego i Podokręgu AK Piotrków Trybunalski, Warszawa 1988;
12. Wiesław Józef Wiąg, Struktura organizacyjna Armii Krajowej, Warszawa 2003;

13. Henryk Witkowski, Kedyw Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej w latach 1943-1944, Warszawa 1984.